

SKLADNJA

Skladnja je jezikovna ravnina, ki se ukvarja s proučevanjem vloge besednih vrst v stavku (stavčni členi), njihov sestav, skladenjska razmerja med njimi, povezovanje besed v višje enote, čemur rečemo skladnje (beseda-besedna zveza-stavek-poved-odstavek-besedilo), proučevali bomo razmerje med stavki (priredno, podredno), besedilo (kako so povezane povedi), razmerje med povedmi.

STAVČNI ČLENI

Stavek so besede, ki so zbrane okoli osebne glagolske oblike.

Monika Kdo ali kaj sedi s psom pred hišo? – OSEBEK

sedi Kaj dela Monika? – POVEDEK

s psom₆ S kom ali s čim sedi Monika pred hišo? – PREDMET

pred hišo_K Kje Monika sedi? – PRISLOVNO DOLOČILO KRAJA

Stavčni členi so samostojni ali goli – vsebujejo samo eno polnopomensko besedo.

PRISLOVNA DOLOČILA:

- ČASA (od kdaj do kdaj)
- NAČINA (kako)
- VZROKA (zakaj)
- NAMENA (s kakšnim namenom, čemu)
- POGOJNI (pod katerim pogojem)
- DOPUSTNI (kljub čemu)

Naša Monika

vesela sedi

s črnim psom labradorcem

pred hišo na koncu vasi.

Zloženi stavčni členi so sestavljeni iz jedra ter levega ali desnega prilastka (besede, ki jih pomensko dopolnjuje), povedkovo določilo ali povedkov prilastek.

Podredno zloženi st. členi

Naša Monika

Naša – je pomensko določilo (čigava Monika) – levi ujemalni prilastek.

Če se prilastek ujema z jedrom v spolu, sklonu in številu pravimo da je UJEMALNI.

Monika z Ano

Kadar imamo v podredno zloženem stavčnem členu dva sam. je vedno prvi jedro.

Priredno zloženi st. členi

Monika in Ana

Povedkovo določilo

Nalogo⁴. moraš narediti do jutri.

Peter je zdrav.

Glagol biti je pomensko nepopoln, zato ne more sam opravljati nalogo povedka. Opravlja le nalogo vezi z povedkovim določilom.

Glagoli, ki zahtevajo povedkovo določilo (nepolnopomenski glag.): BITI, morati, moči, smeti, želeti, hoteti, vseč je.

Smuči so v omari.

Kadar z glagolom biti izrazimo nek drug pomen ta tvori samostojni povedek.

Ana hodi po pločniku.

Pred predmetom imajo prednost prislovna določila.

SKLADENJSKA RAZMERJA MED STAVČNIMI ČLENI

S skladenjskimi razmerji izrazimo podredna razmerja in sicer pomensko in oblikovno odvisnost med stavčnimi členi.

VEZAVA:

Ugotavljamo jo med povedkom in predmetom.

Mojca je pojedla hruško. (slivo, lubenico, jabolko)

Povedek vpliva na sklon predmeta. (določila)

UJEMANJE:

Ugotavljamo ga med osebkom in povedkom.

Mojca je pojedla hruško.

PRIMIK:

Razmerje med povedkom in prislovnim določilom.

Mojca je včeraj pojedla hruško.

V primiku ne ugotavljamo obliko odvisnosti, ampak samo spreminjamo pomen.

STAVEK IN VRSTE STAVKOV

Stavek so besede zbrane okoli ene osebne glagolske oblike.

Matej danes praznuje rojstni dan.

Res?

Da, zapijmo!

Stavki niso samo tiste stavčne tvorbe, ki imajo osebno glagolsko obliko. Vse slovenske stavke delimo na dvodelni in enodelne.

1. DVODELNI STAVKI:

To so tisti stavki, ki imajo osebek in povedek.

Dvodelni stavki so tudi tisti stavki, v katerih je osebek izražen s povedkom (npr.: Zapijmo!).

2. ENODELNI STAVKI:

To so tisti stavki, ki nimajo ali osebkov ali osebne glagolske oblike. Glede na to česar nimajo jih delimo na:

- GLAGOLSKE.

To so tisti, ki imajo osebno glagolsko obliko, nimajo pa osebkov (npr.: Sneži. Dežuje. Jasno je.).

Tisti stavki, v katerih je izražen splošni osebek (npr.: V teh čevljih se dobro hodi.).

Kadar je vršilec dejanja izražen v odvisnem sklonu (npr.: Sanjalo se mu je.)

- NEGLAGOLSKI:

Tisti stavki, ki nimajo osebne glagolske oblike. Vrsto določamo po besedni vrsti, ki se pojavi v stavku.

V Park Tivoli. – samostalniški

Krasen. Odličen. – pridevniški

Učiti se. Molčati. – nedoločniški

Še. Tudi. – členkov

Zjutraj. Domov. – prislovni

Auuu! – medmetni

POLSTAVČNE TVORBE

Polstavčne oblike so: polstavek, pastavek, pristavek.

POLSTAVEK

Polstavek je posebna oblika enega dela povedi, ki ga lahko razvijemo v odvisnik. V polstavku ni osebne glagolske oblike, ampak njegovo vlogo opravljajo druge besedne vrste.

Vrste polstavkov:

1. SAMOSTALNIŠKI:

Hodil je ponosno, glavo pokonci in roke ob telesu.

Hodil je ponosno, tako da je držal glavo pokonci in roke ob telesu.

2. PRIDEVNIŠKI:

Te obleke, polne naborkov, ne bom nikoli več nosila.

Te obleke, ki je polna naborkov, ne bom nikoli več nosila.

3. NEDOLOČNIŠKI:

Imeti odličen uspeh, težka naloga.

4. NAMENILNIŠKI:

Šel je do zbornice poiskati razredničarko.

Šel je do zbornice, da bi poiskal razredničarko

5. DELEŽIJSKI (prislovi):

Mrmraje glasbeno uspešnico, je odhitela domov.

PRISTAVEK

Je del povedi, v katerem ni osebne glagolske oblike, v njem natančneje pojasnimo pomen, vlogo, naloge neke osebe, stvari, kraja, obdobja. Pristavek je samostalniška besedna zveza, ki stoji desno od preostalega dela povedi oziroma besedne zveze, na katero se nanaša. Pristavek je vedno ločen z vejico.

Miško Kranjec, pisatelj socialnega realizma, je napisal roman Strici so mi povedali.

Sestanek je vodil Andrej Novak, predsednik Lovskega društva Zapudje.

PASTAVEK

Je stavek, s katerim izrazimo svoje prepričanje, strinjanje, razpoloženje, ko nagovarjamo oz. se odzivamo na sporočevalca ali na naslovnika. Poznamo:

- ČLENKOVNI
Da, strinjam se.
Seveda, tudi jaz pridem.
- MEDMETNI
Ajooj!
Uh, to boli!
- ZVALNIŠKI
Tanja, kaj je stavek?

Lahko so samostojni stavki, lahko pa tudi ne.

ZVEZA STAVKOV – POVED

Poved je vsako zaključeno sporočilo, ki se v vidnem prenosniku začne z veliko začetnico in konča z ločilom; v slušnem prenosniku pa ločimo povedi po stavčni intonaciji o. krajšem premoru.

Povedi nastanejo s povezovanjem dveh ali več stavkov.

enostavčne

Povedi

Dvostavčne (zveza najmanj dveh stavkov)

DVOSTAVČNE POVEDI:

- Osnovni stavek – je tisti stavek, ki je pomensko izhodišče povedi, nanj se vežejo pomensko in slovnično dopolnjevalni stavki.
- Dopolnjevalni stavek
Glede na to, kako (slovnično in pomensko) je dopolnjevalni stavek navezan na osnovnega, ločimo: priredno in podredno zložene povedi.

METAJEZIKOVNA FUNKCIJA: ko jezikovnem razglabljamu (znanje)

PRIREDNO ZLOŽENA POVED

V priredu se dopolnjevalni stavek navezuje na celotni osnovni stavek, kar pomeni, da ga dopolnjuje z neko novo, celovito informacijo. Zato sta osnovni in dopolnjevalni stavek v priredu v enakovrednem odnosu. Razmerje označuje.

Jani bere knjigo in dela zapiske. S+S

Ko je odnos enakovreden, lahko tvorimo 2 popolnoma neodvisna stavka.

PODREDNO ZLOŽENA POVED

V podredu se dopolnjevalni stavek navezuje le na en del osnovnega stavka, to pomeni, da dopolnjevalni stavek pomensko dopolni, pojasni eno informacijo iz osnovnega stavka. Osnovni stavek imenujemo tudi glavni stavek, dopolnjevalni pa je odvisni stavek (odvisnik). To je neenakovredno razmerje, ki ga označujemo (/).

Dedek sedi pod cvetočo lipo in kodi pipo. (prirede) S+S

Dedek sedi pod lipo, ki je cvetoča in kodi pipo. (podredje) S + S

Papiga kriči. Lačna je.

Sklepno: Papiga kriči, torej je lačna.

Protivno: Papiga kriči, a ni lačna.

Posledično: Papiga kriči, zato kriči.

NADPOVEDNA SKLADNJA

Beseda je poimenovanje za stvari, predmeta, dejanja skratka za svet, ki je okoli nas in v nas. Vsaka beseda ima tvorbo podobo, kar pomeni, da je sestavljena iz nezamenljivega zaporedja glasov in črk. Razmerja med besedami so: sopomenska, protipomenska, nadpomenska, podpomenska, enakozvočnice (enakopisnice, enakoglasnice). Besedne zveze so stalne ali proste. Stalna besedna zveza imajo samo v zvezi pomen.

Besedilo nastane po natanko določenih slogovnih in jezikovnih pravilih. Ustrezati mora vsem načelom uspešnega sporočanja. Besedilo mora imeti: okoliščine sporočanja, namen, ki je posredni ali neposredni, temo. Vsako besedilo mora biti smiselno, sovisno (povezava povedi) in zaokroženo (oblika).

Najpogostejši način povezovanja povedi v besedilo (stavkov v poved) je ponovitev že izraženih prvin.

A	B	C	Č
a, b, c, č	d, a, e, f	g, h, a, i	j, k, l, a

Besedila je sestavljeno iz enot A, B, C, Č in v vsaki je a. Razmerje med prvino a v enotah A, B, C, Č se imenuje **referenca**.

Referenca je lahko usmerjena naprej, takrat govorimo o napovedovalni referenci.

Andrej je segel v žep in prinesel tole. Bil je šop ključev.

Beseda tole je napovednik ali katafora podatka v naslednji enoti.

Referenca je lahko usmerjena tudi nazaj, takrat govorimo o navezovalni referenci.

Za vse je bila kaznovana Mojca. Ona je bila tista, ki je stala ob strani.

Ona je v tem primeru naveznik ali anafora. S tem je izražen že znani, ponovljeni podatek.

VRSTE PONOVIČEV

1. Z isto besedo ali besedno zvezo.
 - Slogovno zaznamovana rabe
 - Je dovoljena samo v umetnostnih besedilih zaradi estetskega učinka
 - V reklamah – ekonomska propaganda, zaradi vpliva na poslušalca

POZODIČNE PRVINE GOVORJENEGA BESEDILA

To so načini in oblike izgovorjave glasov, besed, stavkov, povedi. Glasove, besede... izgovarjamo v različnih barvah, z različno hitrostjo, stavčno intonacijo, različnimi načini naglaševanja in različnimi poudarki.

Prozodične prvine besedila:

- **POUDAREK:**

Uspeha sem bila zelo vesela.

Uspeha sem bila zelo vesela.

Povezano s tem kako glasno oziroma kako glasneje izgovorimo eno besedo v povedi.

Katera beseda bo poudarjena, je odvisno od sporočevalca, ta pa najpogosteje poudari najpomembnejšo besedo. V vidnem prenosniku poudarjamo besedo podčrtamo.

- **INTONACIJA:**

Govorimo o tonski višini ob koncu povedi. To je tonski potek izgovorjave povedi.

RASTOČA – končajo se vprašalne povedi

PADAJOČA – zaključujemo pripovedne povedi

VZKLIČNA INTONACIJA – posebna oblika povezana z čustveno obarvanostjo povedi

V zapisanem besedilu prepoznamo stavčno intonacijo po končnem ločilu:

- ».« - padajoča intonacija
- »?« - rastoča intonacija
- »!« - vzklična intonacija

Pridi sem.

Mama je rekla, naj pridem sem.

Intonaciji ob vejici rečemo neskončna intonacija (rastoča, padajoča – odvisna od pomena povedi).

- **PREMOR:**

Nobeno govorno besedilo ni nepretrgana veriga besed, stavkov... ampak členimo s premorom (trenutek, ko prekinemo govorjenje). O dolžini premora odloča govorec, glede na sporočilo in odzivnost, zato rečemo, da s premorom besedila členimo na smiselne enote (vejice, tri pike, odstavek, pomišljaj)

- **HITROST:**

Je ena od značilnih spremljevalcev govornega besedila. Ljudje ne govorijo enako hitro. Ni dobro govoriti niti prehitro niti počasi. Če govorimo prehitro poslušalci ne spremljajo vsebine in sporočilo ne doseže svojega cilja. Če pa govorimo počasi pa postanemo dolgočasni. Hitrost govora izbiramo glede na okoliščine sporočanja.

- REGISTER:

Z tem izrazom izražamo višino govornega tona. Na register govora zelo težko vplivamo. Osnovni ton nam je dan z dedno zasnovo. Lahko je moteč, če odstopa od neke naravne sredine. Po registru lahko naslovník prepozna naše čustveno stanje

Dober govorec obvlada vse zvočne spremljevalce slušnega prenosnika. Pri tem pa ne pozabi na nebesedne spremljevalce govornega besedila (mika, drža).

ZAPISANO BESEDILO

To kar v govornem besedilu zaznamujemo z pavzo, v zapisani obliki zaznamujemo z ločilom. Z njimi zaznamujemo intonacijo, hitrost govora, premorov(krajši, daljši). Ločila so znaki, z katerimi zaznamujemo konec stavkov oziroma povedi. Ločila delimo na končna in nekončna (vejica, podpičje, dvopičje, narekovaj, pomišljaj, oklepaj).

KONČNA LOČILA

Pika je končno ločilo z katerim zaznamujemo čustveno nezaznamovano poved. Povedi s piko imajo padajočo končno intonacijo. Pika pa je lahko tudi nekončno ločilo: v datumih, okrajšavah, za vrstnimi števili.

Vprašaj zaznamuje vprašalno poved. Končna intonacija take povedi je lahko rastoča, v nekaterih primerih tudi padajoča (kadar vprašalna poved izraža čustveno prizadetost ali pa v primeru retoričnega vprašanja).

Klicaj zaznamuje vzklično, čustveno obarvano povedjo. Klicaj stoji tudi na koncu poudarjenega nagovora, za naslovom besedila al pa stoji sredi povedi in sicer na m+koncu vrinjenega stavka.